

УДК:
339.13

Оригинални
научни рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXIV) XI, vol=32
Бр. 2 / 2012.
стр. 365-374.

Зоран Милошевић*
Институт за политичке студије, Београд

ТЕОЛОГИЈА СЛОБОДНОГ ТРЖИШТА**

Сажетак

Према мишљењу критичке интелигенције проблем савремене (економске) кризе није у тржишту, већ у слободном тржишту. У природи тако нешто не постоји. Свако тржиште има своје законитости, иначе то није тржиште. Питање је, дакле, у чију корист су ти закони о слободном тржишту написани? Следећи проблем је што се идеологија слободног тржишта заснива на расправама које су написали људи који нису економисти. Управо због ових разлога наука се претварала у очигледну идеологију. Главно питање је, дакле, да ли је слободна, тржишна економија научна? Треће, неки економисти сматрају да у већини теологија (богословља) Бог или богови имају савршенство, док су људи грешни – управо онако како економски идеолози говоре о слободном тржишту. Они сматрају да је слободно тржиште савршено, а да грешке на тржишту прави човек. Ту је, дакле, тачка где се завршава тржиште, а почиње теологија слободног тржишта.

Кључне речи: Теологија, економија, капацитети, институције, православље, идентитет, Србија

Када је 2008. године светска економска криза закуцала на врата човечанства почела су преиспитивања где је (направљена) грешка, јер је постало очигледно да се овако више не може. Међутим, човечанство, пре свега оно на Западу планете, као да није било спремно на реформе, па је криза, после козметичких поправки, поново закуцала на врата.

* Научни саветник, Институт за политичке студије, Београд

** Рад је реализован у оквиру пројекта бр. 179009 Института за политичке студије Београд, а финансира га Министарство просвете и науке Републике Србије.

Где је, дакле, грешка? Пре него што дамо одговор на ово питање, подсетили би да је критика савремене економије (па тако и сагледавање где је грешка) развијана у оквиру хришћанских цркава, како Православне, тако и Римокатоличке. Но, можда је Римокатоличка црква била упорнија у објашњавању феномена савремене економије, иако су ове две цркве идентично гледале на слободно тржиште и либерализам. Интересантно је да је већ папа Лав XIII, реформатор друштвене доктрине Римокатоличке цркве говорио о либерализму и његовом заговарању „слободног тржишта“ као „куги“ (1891), али са којим се мора сарађивати!¹⁾ Папа је тада писао да се свет суочава „са завером ћутања“ о критици либерализма и слободног тржишта, јер световни медији нису хтели да објаве мишљења која су увиђала мане овог система. За папе овај систем је проблематичан, јер заговара друштвени дарвинизам, што је велики морални назад.²⁾ Поред тога, овај систем наноси велике еколошке штете природи, а човеку социјалне неправде.³⁾ Зато је према мишљењу Римокатоличке цркве етика изнад тржишта.

Можда су најдаље у сагледавању недостатака либерализма и слободног тржишта отишли јужно-амерички заговорници теологије ослобођења (од овог система слободног тржишта и либерализма уопште). Главна замерка теолога ослобођења је, прво, да „невидљива рука тржишта“ успоставља систем где се мањина богати, а већина сиромаша, затим да тржиште убија људе (људи су заправо „жртве система“), јер им негира право на живот. То је систем који убија и нагони људе на самоубиство, чиме консолидује „логику негације живота“, а последица је његова властита смрт. Јер, како подсећа, с правом, Никола К. Апостола „тржиште значи 'жртвовање других, не себе'.⁴⁾ Нема разлике, практично говорећи, између жртви Валу (ђаволу) и жртви принетих економском систему“!⁵⁾

1) Norbert Mette, „Socializem in kapitalizem“, *Znamenje*, št. 1 -2, Petrovče, 1992, str. 76.

2) Види: Зоран Милошевић, *Куга неолиберализма, од економије до икономије*, Слободна књига, Београд, 2000, стр. 35.; Зоран Милошевић, *Друштвена доктрина Римокатоличке цркве*, Институт за политичке студије, Београд, 2001, стр. 167-171.

3) M. Stackhuse, John Paul on Ethics and the „New Capitalism“, *Christian Century*, No 5-6, 1991, p. 581.

4) Никола К. Апостола, рад и одмор у контексту хришћанског погледа на економију, *Хришћанска мисао*, бр. 7-12, Београд, 1995, стр. 50.

5) Gustavo Gutierrez, *Teologija oslobođenja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989, str. X.; Упор.: Зоран Милошевић, *Теологија ослобођења и рынок*, Материјали чтениј „Церков перед вызовом глобалној цивилизацији“, „Ковчег“, Минск, 2008, стр. 48-74.

Православни су, опет, говорили да се у овом систему људи те рају „да обожавају богатство“, што је лични и друштвени отров, да се „жртвују други“, што је грех, јер је човек стваралачко огњи-ште на земљи. Наравно, православни су, због тих мана либерали-зма предлагали, попут светог владике Николаја Српског – средњи систем, али узалуд – није имао ко да их чује!⁶⁾

Овом, свако, критичком дискурсу придружују се и геополити-чари који (такође) слободно тржиште, односно либерализам по-смаatraју као идеологију, а не науку. „У ствари, на Западу постоји доминантна идеологија, која није мање тоталитарна и нетрпељива од било које друге идеологије... Та идеологија је либерализам. За-снована је на догми о 'аутономној индивидуи' (тј. на доследном ин-дивидуализму), „примењеној рационалности“, вери у технолошки прогрес, на концепцији 'отвореног друштва', на уздицању принци-па 'тржишта' и 'слободне размене' не само у економски, него и иде-олошки, социјални и филозофски апсолут.“⁷⁾

Данас световни интелектуалци поново отварају питање еко-номског система. Тако, познати аналитичар Марк Тома, анализу савременог економског система започиње следећим питањима: да ли ћете веровати лекарима и медицини уопште, ако предавачи на медицинским факултетима не буду имали практичног искуства у лечењу људи? Да ли ће поверење у медицину порасти ако истражи-вања у овој области не буду имали везе са питањима које интере-сују лекаре које лече људе? Ова питања су важна, јер тржиште све више намеће овакав образац понашања, не само у медицини, већ и дургим за човека важним областима: просвети, науци, етици... Но, све ово још увек наилази на зид ћутања, па се стиче утисак да је савремена слободно-тржишна економија, или како је још зову „неокласична економија“, и даље представља друштвено-политич-ки култ, сродан „научном комунизму“, који је призван да само он и нико други опслужује образац глобалног корпоративног капитали-зма, „по америчкој мустри“.

Главно питање је, дакле, да ли је слободна, тржишна економи-ја научна? О томе је у свету написано већ мноштво књига и науч-них радова. „Теорија рационалних очекивања“ се налази у основи савремене слободне, тржишне економије – што је довољно неја-

6) Види: Зоран Милошевић, *Куга неолиберализма*, стр. 114.

7) Александар Дугин, *Основи геополитике, књ. 2, Просторно мислити*, Екопрес, Зрењанин, 2004, стр. 103.

сна, односно мутна доктрина. Ова теорија, заправо, тврди да ће се људи понашати на тржишту у сагласности са очекивањима неокласичне економије и економиста, тј. према обрасцу који ова теорија сматра рационалним и очекује да се економски субјекти понашају у складу са овим. Овакво очекивање можемо пронаћи већ код оца савремене економије, Адама Смита. Сви следбеници ове таутологије говоре о „невидљивој руци тржишта“. О чеми се овде ради? Теорија рационалног очекивања учи да ће се људи понашати рационално, јер се људи понашају у сладу са максимумом „максималне сопствене користи“, што доводи до рационалности тржишта, не дозвољавајући преваре и неочекивани профит. Из овога произилази да ће цене на тржишту увек идеално показивати „шта људи хоће“ и „како треба да буде“.

У круговима идеолога слободног тржишта много се говори о слободи избора. У пракси, међутим, исти ти људи труде се да ту слободу сведу на најмању могућу меру, јер уопште не верују да човек има слободу избора. За њих је „слобода“ извући што већу корист или профит. Све то се представља као наука. Економисти раде на универзитетима, бране докторске дисертације, стичу научна звања, објављују научне радове... Неки, чак, добијају и Нобелову награду. Да ли то економију чини науком – пита се Михаел Дорфман, Американац јеврејског порекла, иначе публициста, уредник и издавач.⁸⁾

Да ли је нека дисциплина наука опредељује њена веза са другим наукама, дакле, међузависност и проверљивост њених резултата. Природно би било да се претпоставља да се економија бави понашањем људи и друштва и да мора бити повезана са другим друштвеним и хуманистичким наукама – социологијом, психологијом, биоетиком, педагогијом и антропологијом. Међутим, достигнућа друштвених и хуманистичких наука се, углавном, не користе у економској пракси. Економија, као наука, као дисциплина која заговара слободно тржиште, тврди Михаел Дорфман, је сасвим по страни у односу на друге науке. Мишљење социолога о савременој неокласичној економији су за ову науку веома непријатна. *Основни принцип „максимизације профита“ ни на који начин није погодан за проучавање стварних друштвених појава, јер „извлачење профита“ је анти-друштвена делатност и понашање, пошто је у су-*

8) Михаэль Дорфман, „Теология свободного рынка“, <http://hvylyla.org/analytics/economics/18744-teologija-svobodnogo-rynka.html>

протности са увећањем општег друштвеног благостања.⁹⁾ Шта значи у пракси „максимизација профита“ у медицини или просвети? Значи ли то продају штетних лекова, лечење здравих људи и друге манипулације? Да ли профит у образовању значи снижавање критеријума и „дељење“ диплома свакоме ко има новца? У пракси је тако, јер треба „извући максимални профит“! И друге области су изложене урушавању, ако следе принцип „извлачења максималног профита“ – осигурање, финасије, пољопривреда...

Морамо рећи да економија не уважава ни антропологију. Последњи интересантан дијалог између једног економисте и антрополога био је 1941. године између Френка Најта и Мелвила Гершиковича. Два антрополога, Крис Хан и Кејт Харт, објавили су интересантну књигу „Економска антропологија“ и у предговору су написали: „Ми смо покушали да убедимо економисте да се интересују за економски живот људи и светлу савремених антрополошких теорија“. Међутим, сами аутори су признали да су мале шансе за то, јер економисти искључиво дефинишу економији као прилог логици индивидуализма о „максималном извлачењу профита“ у свим сферама живота.

Споменути антрополози књигу завршавају песимистичким закључком: „Економску науку треба спасти од економиста“, јер све уништавају и погрешно раде. Економија, кажу Крис Хан и Кејт Харт, није идеологија, већ практична наука. Међутим, савремени економисти се понашају као да је економија идеологија, зато свет воде на странпутицу. Јер, јасно је, у неким случајевима оправдана је национализација и државно власништво или друштвено над средствима за производњу, а у другим приватизација и власништво појединаца над тим средствима. Економисти „слободног тржишта“ увек траже приватизацију. Некада треба ограничавати извоз, а некада повећавати, а споменути економисти се увек залажу за повећање извоза. Економисти „слободног тржишта“ превиђају да сви „изуми“ имају своје добре и лоше стране, овој законитости није избегао ни један систем. Ни социјализам, ни капитализам, ни либерализам, ни меркантилизам, ни кејнзијанство, ни марксизам. Задатак економиста је да из свих теорија узимају оно најбоље и да решавају проблеме и одстрањују грешке из прошлости. За то се морају користити различите теорије, а не само теорија „слобод-

9) Види: Драгослав Кочовић, *Религијска учења, социјалне вредности религијских учења*, Факултет политичких наука, Београд, 2010, стр. 167- 202.

ног тржишта¹⁰. Данашњи економисти су од либерализма направили култ, догму која не сме да се мења, нити да се сумња у све то.¹⁰⁾

Проблем, сматра, Михаел Дорфман, није у тржишту, већ у слободном тржишту. У природи тако нешто не постоји. Свако тржиште има своје законитости, иначе то није тржиште. Питање је, дакле, у чију корист су ти закони написани?

Следећи проблем је што се идеологија слободног тржишта за-снима на расправама које су написали људи који нису економисти, па ни научници, попут Муреја Ротбарта (Murray Rothbard) или Ајн Ренде (Ayn Rand). Други попут Гери Бекера (Gary Stanley Becker) или Милтон Фридаман су били изврсни научници, који нису без разлога добили Нобелову награду, међутим и они су као и други научници-идеолози обећавали људима колективни или индивидуални спас, као Карл Маркс или Зигмунд фројд. Они су, другим речима, били одлични, талентовани писци и непоправљиви пропагатори својих идеја. Управо због ових разлога наука се претварала у очигледну идеологију. Научници, као људска заједница, се не разликује од других заједница. Као и свугде и овде има праведника и грешника, глупака и умних људи. Једноставно речено, истиче, Михаел Дорфман, универзитетска наука игра у савременом друштву улогу коју је некада имала Римокатоличка црква у средњем веку.¹¹⁾ Између низа улога, дефинисање друштвене идеологије, разрада друштвене стратегије и политичког курса, тј. све оно што се на енглеском језику означава појмом «policymaking» – вођење политике. Ово потврђује чињеница да се научници са универзитета и института веома лако пребацују у сферу политике. Значајан број професора економије, политикологије, социологије итд. постају политички стратежи и државни службеници (бирократе). Дobar пример је плејада америчких научника, следбеника тзв. Чикашке економске школе, који већ деценијама бивају саветници америчке владе и председника. Слично се догодило и за време председниковања Руском федерацијом Бориса Јелцина, када су Јегор Гајдар и Анатолиј Чубајс „дечаци Самерса» или «Јелцинови дечаци» сматрали да власт треба да буде «слуга тржишта». Руси су ове «научне» заблуде

10) Види: Зоран Милошевић / Владимир Димитријевић, *Европска унија, Русија и нови фашизам, где су ту Срби?*, ЗМ и Клуб српских родољуба, Београд, 2011.; Зоран Милошевић, *Повратак белих господара, неоколонијализам или интеграције?*, ЗМ и Клуб српских родољуба, Београд, 2012.

11) Михаэль Дорфман, «Теология свободного рынка», <http://hvylyla.org/analytics/economics/18744-teologija-svobodnogo-rynka.html>

платили високом ценом, што се може упоредити са Стаљиновом модернизацијом Совјетског Савеза. Управо од оваквих економиста треба спасти националну економију и економску науку.

Економска идеологија слободног тржишта полази од претпоставке да људи који учествују у раду тржишта имају потпуну и објективну инфорамцију о свему што се догађа. Економисти то називају прогнозирањем, с тим што је то у пракси, заправо, чисто гатање. Јер, многи у прогнозирању греше, а то приписију одсуству исправних информација. Ево шта пише у једном америчком универзитетском уџбенику из економије: «Рационално понашање значи да се економски фактори подвргавају деловању информација и одлука, што своди на минимум грешке у прогнозирању. То не значи да нема грешака у прогнозирању, већ једноставно значи да грешке нису системске». Другим речима, систем је добар... Нешто нам је ово познато! А шта, ако учесници у тржишној борби, између осталог, немају све потребне информације, већ се ослањају на интуицију, осећаје и емоције? Све ово је, очигледно, у супротности са догмом о слободном тржишту. Јер, из праксе је познато да се важне информације крију од конкуренције, како би се довели у заблуду... Другим речима, тржишна економија претпоставља што су учесници у тржишној борби свезнајући и свемогући. Шта, међутим, ако неки учесник на тржишту није ни свемогући ни свезнајући? Управо овде се појављује теолошка природа тржишне економије.¹²⁾

Ирски економиста (и бивши римокатолички теолог) Филип Пикинтон пише да у већини теологија (богословља) Бог или богови имају савршенство – управо онако како економски идеолози говоре о слободном тржишту.¹³⁾ Они сматрају да је слободно тржиште савршено, а да грешке на тржишту прави човек. С тим, што у теологији човек своје грехове може да искаје и опет дође до спасења. У тржишној економији тога нема – грешке (грехове) човек скупо плаћа и нема начина да се покаје. Бива, другим речима, жртвован – систему или, можда, ђаволу. Ко зна?

12) Православље има, како смо већ навели, сасвим другачији поглед на питање слободног тржишта, односно рада и његових плодова. О томе видети: *Основи социјалне концепције Руске православне цркве*, «Беседа», Нови Сад, 2007, стр. 83 и даље.

13) Александар Дугин сматра, изгледа исправно, да либерализам има, осим идеолошког, још један скривени слој – религијске и богословске премисе. Овај слој представља основу и тајно извориште либералне идеологије и слободног тржишта. Ради се о протестантској есхатологији. Види: Александар Дугин, *Основи геополитике*, просторни мислити, књ. 2, стр. 104.

Zoran Milosevic**THEOLOGY OF FREE MARKET****Summary**

According to opinion of critics-intellectuals, a problem of modern (economic) crisis is not the market but free market. There is no something like free market really. Each market has its own rules, otherwise it cannot be comprehended as such. Therefore there comes the question for whose benefit these rules are written for? Next problem is the fact that ideology of free market is based on discussions of people who are not economists. Due to these reasons science has been turning into one obvious ideology. Main question therefore is whether free market economy is based on scientific ground at all? Thirdly, some economists think that in majority of theologies God or gods are perfect, while people are sinners – it is exactly the way how economy ideologists talk in regard to free market. They think that free market is perfect and that it is the men who make mistakes in the market. This exactly is the point where the market ends and where theology of free market begins.

Key Words: theology, economy, capacities, institutions, Orthodoxy, identity, Serbia

ЛИТЕРАТУРА

- Апостола, Никола К.: „Рад и одмор у контексту хришћанског погледа на економију“, *Хришћанска мисао*, бр. 7-12, Београд, 1995.
- Gutirez, Gustavo: *Teologija oslobođenja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989.
- Дорфман, Михаэль: „Теологија слободног рынка“, <http://hvylyla.org/analytics/economics/18744-teologija-svobodnogo-rynka.html>
- Дугин, Александар: *Основи геополитике, књ. 2, Просторно мислити*, Екопрес, Зрењанин, 2004.
- Кочовић, Драгослав: *Религијска учења, социјалне вредности религијских учења*, Факултет политичких наука, Београд, 2010.
- *Основи социјалне концепције Руске православне цркве*, «Беседа», Нови Сад, 2007.
- Милошевић, Зоран: *Куга неолиберализма, од економије до икономије*, Слободна књига, Београд, 2000.
- Милошевић, Зоран: *Друштвена доктрина Римокатоличке цркве*, Институт за политичке студије, Београд, 2001.
- Милошевић, Зоран: *Теологија ослобођења и рынок*, Материјали чтењий „Церков перед вызовом глобалној цивилизацији“, „Ковчег“, Минск, 2008.

- Милошевић, Зоран / Димитријевић, Владимир: *Европска унија, Русија и нови фашизам, где су ту Срби?*, ЗМ и Клуб српских родољуба, Београд, 2011.
- Милошевић, Зоран: *Повратак белих господара, неоколонијализам или интеграције?*, ЗМ и Клуб српских родољуба, Београд, 2012.
- Mette, Norbert: „Socializem in kapitalizem“, *Znamenje*, št. 1-2, Petrovče, 1992.
- Stackhuse, M.: „John Paul on Ethics and the „New Capitalism““, *Christian Centry*, No 5-6, 1991.

Resume

When the world economic crisis started worldwide in 2008 there started re-consideration on to where the mistake was made, as it became obvious that things could not go on like that anymore. However, the mankind, and before else the mankind in the Western part of the world, seems not to have been ready for the reforms and so after some “cosmetic” corrections the crisis started again. So where is the mistake really?

This question, however, is not answered yet, so one gains impression that contemporary free market economy, or “neo-classic economy” as it is also called, is still some sort of a socio-political cult similar to “scientific communism” which was created as a strictly exclusive set-form of global corporative capitalism “by American design”.

Main question is whether free market economy is scientifically grounded at all? There are already plenty of books and scientific papers written on this subject worldwide. In foundation of contemporary free market economy there is a “theory of rational expectations” – which is an insufficient doctrine enough, or in other words, it is one vague doctrine. In fact, according to this theory people behave on the market in accord with expectations of neo-classic economy and economists, that is, the people behave in accord to a pattern which this theory considers to be rational and therefore expects that economic subjects behave in accord with it. Such expectation we can find already in case of Adam Smith, the father of modern economy. All supporters of this mention an “invisible hand of the market”. What is the word about it really? According to theory of rational expectation people will behave rationally because the people behave in accord with the motto “maximum of one’s own benefit”. This leads to rationality of the market, not allowing frauds and unexpected profit. From this consequently comes that the prices on the market will always

ideally indicate “what people want” and “how something has to be done”.

In the circles of free market-ideologists there is lots of talk on freedom of choice. In practice, however, the same people make efforts to reduce the freedom to its smallest extent possible, because they do not believe that a man has freedom of choice. For them “the freedom” implies getting as much benefit or profit for them. All this is presented as science. Economists work at universities, they defend Ph.D. dissertations, gain scientific knowledge and publish scientific papers... Some of them even receive the Nobel Prize eventually. Does this give sufficient ground for economy to be considered as science?

What determines some discipline to be science is its connection with other sciences or its interdependence and plausibility of its results. It would be natural to consider that economy deals with behavior of people and society and that it should be connected with other social and humanistic sciences – sociology, psychology, bioethics, pedagogy and anthropology. However, usually achievements of social and humanistic sciences are not used in economical practice. According to Michael Dorfman, economy as science, as a discipline which supports the idea of free market, is totally set aside in relation to other sciences. Opinions of sociologists on contemporary neo-classic economy are not very flattery for economy. Basic principle “maximization of profit” is not appropriate at all for the research of real social phenomena, because “taking out the profit” is an anti-social activity and behavior and it is in contrast to enlargement of general social welfare.

These facts enforced some researchers to start viewing free market in the context of theology, because in majority of elaborations of the topic of God (or gods) they are perfect, while people are sinners – exactly the way economist ideologists talk regarding free market. They think that free market is perfect and that it is the men who make mistakes regarding the market. This is, therefore, the point where the market ends and the theology of free market starts.